

УДК 351.74

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-6\(72\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-6(72)-3)

Алла ВОРОНКОВА

кандидат економічних наук доцент кафедри менеджменту, бізнесу та адміністрування, Державний біотехнологічний університет, вул. Алчевських, 44, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0003-0523-3156

Костянтин ХРАПАЧ

старший викладач кафедри менеджменту, бізнесу та адміністрування, Державний біотехнологічний університет, вул. Алчевських, 44, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0003-0422-7563

Alla VORONKOVA

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Management, Business and Administration, State Biotechnology University, 44, Alchevskykh str., Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0003-0523-3156

Kostyantyn HRAPACH

Senior Lecturer of the Department of Management, Business and Administration, State Biotechnology University, 44, Alchevskykh str., Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0003-0422-7563

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ МІНЛИВОГО СЕРЕДОВИЩА: ЗАПОБІГАННЯ ЗАГРОЗАМ ТА ВИКЛИКАМ

NATIONAL SECURITY IN A CHANGING ENVIRONMENT: PREVENTING THREATS AND CHALLENGES

Питання національної безпеки є одними з найважливіших питань, щодо яких держава та її владні інститути реалізують свою компетенцію. Мета роботи – проаналізувати процеси, які є ключовим етапом у формуванні виваженої державної політики у сфері національної безпеки. Взаємозалежність та взаємозв'язок складових національної безпеки зумовлена нерозривністю процесу функціонування та розвитку людини, суспільства, держави в просторі та в часі. Методологія. Національна безпека і стійкість в сучасному світі вимагають впровадження інтегрованого та збалансованого підходу до управління різними рівнями та секторами суспільства, тому розглянуто зазначений процес як дві взаємопов'язані стратегії: «згори донизу» для забезпечення національної безпеки та «знизу догори» для забезпечення національної стійкості. Наукова новизна. В роботі підкреслюється, що без вироблення цілісної державної політики у сфері національної безпеки України та забезпечення її реалізації неможливе вирішення проблем державотворення, створення ефективного механізму соціального захисту населення, стабілізації політичних процесів. Складний вітчизняний політико-економічний стан, загострення загроз інтересам громадян, суспільства та держави вимагають розробки ефективних заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки. Наявність чіткого бачення безпеки, сформульованого у політиці національної безпеки, допомагає узгоджувати різноманітні інтереси та цілі в рішеннях, які приймаються. Воно надає можливість державі встановити пріоритети, визначити стратегічні завдання та ресурси, необхідні для досягнення цих цілей. Висновки. Балансування принципів управління національною безпекою та стійкістю є неперервним і динамічним процесом, який вимагає постійного моніторингу, аналізу та адаптації до змін в економічних, політичних, соціальних та технологічних умовах. Розроблення нових стратегій та підходів до забезпечення безпеки є надзвичайно важливим для адаптації до цих викликів та забезпечення стабільності та безпеки для всіх. Сюди можна включати спільні міжнародні зусилля, інновації у сфері технологій безпеки та розвиток більш ефективних стратегій управління ризиками.

Ключові слова: безпека, держава, процес управління, загрози, середовище.

Issues of national security are one of the most important issues for which the state and its power institutions exercise their competence. The purpose of the work is to analyze the processes that are a key stage in the formation of a balanced state policy in the field of national security. The interdependence and interconnection of the components of national security is determined by the inseparability of the process of functioning and development of man, society, and the state in space and time. Methodology. National security and stability in the modern world require the implementation of an integrated and balanced approach to the management of various levels and sectors of society, therefore, the specified process was considered as two interrelated strategies: «top-down» to ensure national security and «bottom-up» to ensure national stability. Scientific novelty. The work emphasizes

that without developing a comprehensive state policy in the field of national security of Ukraine and ensuring its implementation, it is impossible to solve the problems of state formation, create an effective mechanism for social protection of the population, and stabilize political processes. The difficult domestic political and economic situation, the aggravation of threats to the interests of citizens, society and the state require the development of effective measures aimed at ensuring national security. Having a clear security vision, articulated in a national security policy, helps align diverse interests and goals in the decisions that are made. It enables the state to set priorities, define strategic tasks and resources necessary to achieve these goals. Conclusions. Balancing national security and stability management principles is a continuous and dynamic process that requires constant monitoring, analysis, and adaptation to changes in economic, political, social, and technological conditions. Developing new security strategies and approaches is critical to adapting to these challenges and ensuring stability and security for all. This can include joint international efforts, innovation in security technologies and the development of more effective risk management strategies.

Key words: security, state, management process, threats, environment.

Вступ. В сучасних умовах на національному рівні держава залишається ключовим актором у забезпеченні національної безпеки. Вона має монополію на право застосування сили та необхідні спроможності для цього, що відповідає класичному підходу до забезпечення національної безпеки, сформульованому М. Вебером (Weber, 2015) ще на початку минулого століття.

Проте варто враховувати, що з того часу світ суттєво змінився. Процеси глобалізації набули значної динаміки, розвинулися технології, з'явилися нові загрози. Такі зміни вимагають перегляду та адаптації підходів до забезпечення національної безпеки. Державі потрібно враховувати ці нові реалії та використовувати сучасні підходи та інструменти для ефективного забезпечення безпеки свого населення та території.

Згідно з доповіддю Генерального Секретаря ООН, забезпечення безпеки є однією з ключових функцій держави. Урізноманітнення чинників, що впливають на сучасне безпекове середовище, свідчить про те, що безпека держави і стан безпеки її населення тісно взаємопов'язані. Якщо населення залишається незахищеним, це також покладає під загрозу безпеку держави в цілому (Adedej, Hänggi, 2020).

Дискусія щодо ролі держави в забезпеченні національної безпеки в сучасних умовах є складною і має різні точки зору. Деякі дослідники, як К. Зебровські та Дж. Джозеф (Joseph, 2013), вважають, що концепція стійкості в національній безпеці призводить до зменшення ролі держави в цьому процесі. Вони вважають, що це відповідає ідеям неолібералізму, де держава менше втручається в економіку та суспільство.

Натомість інші дослідники, наприклад, Б. Еванс і Дж. Рейд (Evans, Reid, 2015), стверджують, що концепція національної стійкості може призвести до безвідповідальності влади, оскільки вона передає частину відповідальності за національну безпеку на населення. Це означає, що держава може звільнитися від

своїх обов'язків щодо захисту своїх громадян, перекладаючи цю відповідальність на індивідів та громадянське суспільство. Отже, існує різноманітність поглядів на те, яким чином має змінитися роль держави в забезпеченні національної безпеки в сучасних умовах, і це залишається предметом дебатів серед дослідників та експертів.

Мета статті – аналіз процесів, які є ключовим етапом у формуванні виваженої державної політики у сфері національної безпеки.

Визначення та основні аспекти національної безпеки. Термін «національна безпека» з'явився на початку ХХ століття і був використаний у посланні Президента США до Конгресу в розділі про обґрунтування захоплення зони Панамського каналу. Надалі національна безпека почала трактуватися як здатність країни зберігати територіальну цілісність, суверенітет, політичні, економічні, соціальні та інші основи суспільства та виступати як самостійний суб'єкт системи міжнародних відносин.

Поняття національна безпека включає в себе оборону країни і всі види безпеки, передбачені законодавством. Це насамперед державна безпека, що характеризує рівень захищеності держави від зовнішніх та внутрішніх загроз; громадська безпека, що виражається у рівні захищеності особистості та суспільства переважно від внутрішніх загроз; екологічна безпека, яка полягає у захисті від загроз стихійних лих; економічна безпека, інформаційна безпека, безпека особистості, енергетична безпека.

В сучасному світі забезпечення безпеки є надзвичайно важливим завданням через зростання населення, швидкий темп технологічного розвитку, глобалізацію та зміни політичних умов. Наведемо деякі ключові аспекти, які підкреслюють важливість цього завдання:

– зростання населення – із зростанням населення зростають виклики у забезпеченні безпеки, такі як нестача ресурсів, збільшення напруги через конкуренцію за ресурси та загрози соціальної нестабільності;

– технологічний розвиток – нові технології можуть бути як благом, так і загрозою. Вони впливають на безпеку у багатьох сферах, включаючи кібербезпеку, біотехнології та ядерну безпеку;

– глобалізація – зростання світової взаємозалежності означає, що проблеми безпеки стають більш міжнародними. Транснаціональні загрози, такі як тероризм, злочинність та поширення захворювань, вимагають спільних зусиль для боротьби з ними;

– зміна політичних тенденцій – зміна політичних амбіцій і стратегій країн може впливати на міжнародну стабільність і безпеку. Геополітичні конфлікти, агресивні зовнішні політики та інші фактори можуть спричинити напругу та загрозу міжнародній безпеці.

Сьогодні теорія національної безпеки перебуває в стадії активного становлення та стрімкого розвитку. Щоб знайти надійне теоретичне підґрунтя для організації системи стратегічного планування у сфері національної безпеки, необхідно виходити з позиції використання найбільш поширених політико-правових засобів та інструментів у державній діяльності та спиратися на базові принципи (Власюк, 2016).

У Законі (Про національну безпеку України, 2018) надані дефініції національної безпеки України – державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій.

Як зазначає дослідник, система національної безпеки – це відкрита, динамічна, соціальна система, метою якої є створення умов для реалізації національних інтересів, забезпечення цілісності суспільного організму та здатності держави відстоювати вказані інтереси (Ситник 2012).

Проблематика внутрішньополітичних загроз національній безпеці України є предметом наукового та науково-практичного опрацювання з перших років Незалежності нашої держави. Відповідно до того, як змінювався безпековий порядок денний – від подолання наслідків системної кризи 90-х років ХХ ст. до протидії впливу на внутрішньополітичну ситуацію з боку РФ – еволюціонували і підходи науковців до визначення безпекових пріоритетів внутрішньої політики (Власюк, 2016).

Загрозами національній безпеці визначено явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України. Національними інтересами – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян (Про Стратегію сталого розвитку, 2015).

До загроз невоєнного характеру у контексті забезпечення національної безпеки, віднесено:

– неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України (несформованість сектору безпеки і оборони України як цілісного функціонального об'єднання, керованого з єдиного центру; інституційна слабкість, непрофесійність, структурна незбалансованість органів сектору безпеки і оборони; недостатність ресурсного забезпечення та неефективне використання ресурсів у секторі безпеки і оборони; відсутність ефективних зовнішніх гарантій безпеки України; діяльність незаконних збройних формувань, зростання злочинності, незаконне використання вогнепальної зброї);

– економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення (монополюсно-олігархічна, низькотехнологічна, ресурсовитратна економічна модель; відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань соціально-економічного, воєнно-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей);

– загрози безпеці критичної інфраструктури (критична зношеність основних фондів об'єктів інфраструктури України та недостатній рівень їх фізичного захисту; недостатній рівень захищеності критичної інфраструктури від терористичних посягань і диверсій; неефективне управління безпекою критичної інфраструктури і систем життєзабезпечення) (Про Стратегію національної безпеки України, 2015).

Політика національної безпеки може розроблятися спеціально в міру необхідності або відповідно до вимог законодавства, наприклад, згідно з конституцією або внаслідок ратифікації міжнародної угоди.

Белай С.В. вважає, що система забезпечення національної безпеки – це організована державою сукупність суб'єктів: органів

державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, окремих громадян та їх об'єднань, які знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, утворюючи визначену цілісність, єдність, об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту українських національних інтересів, ефективного функціонування самої системи забезпечення національної безпеки України та здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України (Белай, 2015).

Політика національної безпеки зазвичай включає елементи, що показані на рис 1.

Національна безпека і стійкість в сучасному світі вимагають впровадження інтегрованого та збалансованого підходу до управління різними рівнями та секторами суспільства. Згідно з аналізом дослідників, цей процес можна умовно представити як дві взаємопов'язані стратегії: «згори донизу» для забезпечення національної безпеки та «знизу догори» для забезпечення національної стійкості (рис. 2).

1. Принцип «згори донизу» для національної безпеки:

– передбачає активну роль центральних урядових структур та національних органів безпеки у формуванні та реалізації стратегій безпеки;

– централізоване управління та координація дозволяють ефективно виявляти, аналізувати та реагувати на загрози національній безпеці.

2. Принцип «знизу догори» для національної стійкості:

– базується на важливості місцевого самоврядування, розвитку громадського сектору та залученні населення до процесу управління та вирішення проблем;

– децентралізація влади та управління дозволяє враховувати потреби та особливості різних регіонів, міст, сіл та громад, забезпечуючи більш ефективне вирішення проблем і підвищення стійкості суспільства.

За схемою зазначеного взаємозв'язку, держава має забезпечити гармонійне поєднання централізованих і децентралізованих методів управління для забезпечення як національної безпеки, так і національної стійкості. Такий підхід дозволяє ефективно враховувати різноманітні аспекти та виклики, з якими стикається країна в умовах мінливого безпечного середовища.

Балансування принципів «згори донизу» та «знизу догори» у забезпеченні національної безпеки та стійкості є важливим завданням для ефективного управління в умовах постійних змін і викликів. Деякі способи балансування цих принципів включають: гнучкість в управлінні (система управління повинна мати гнучкість для адаптації до різноманітних ситуацій і викликів; може включати здатність швидко реагувати на кризові ситуації та одночасно підтримувати сталість

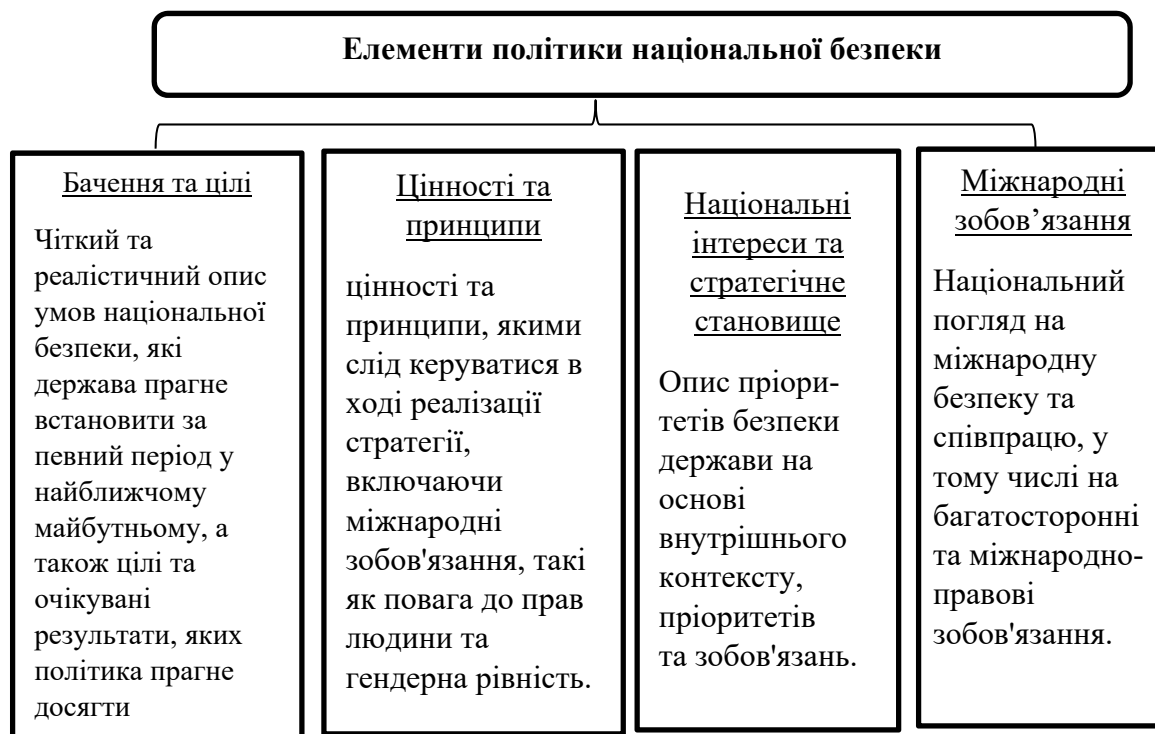

Рис. 1. Характерні елементи системи національної безпеки

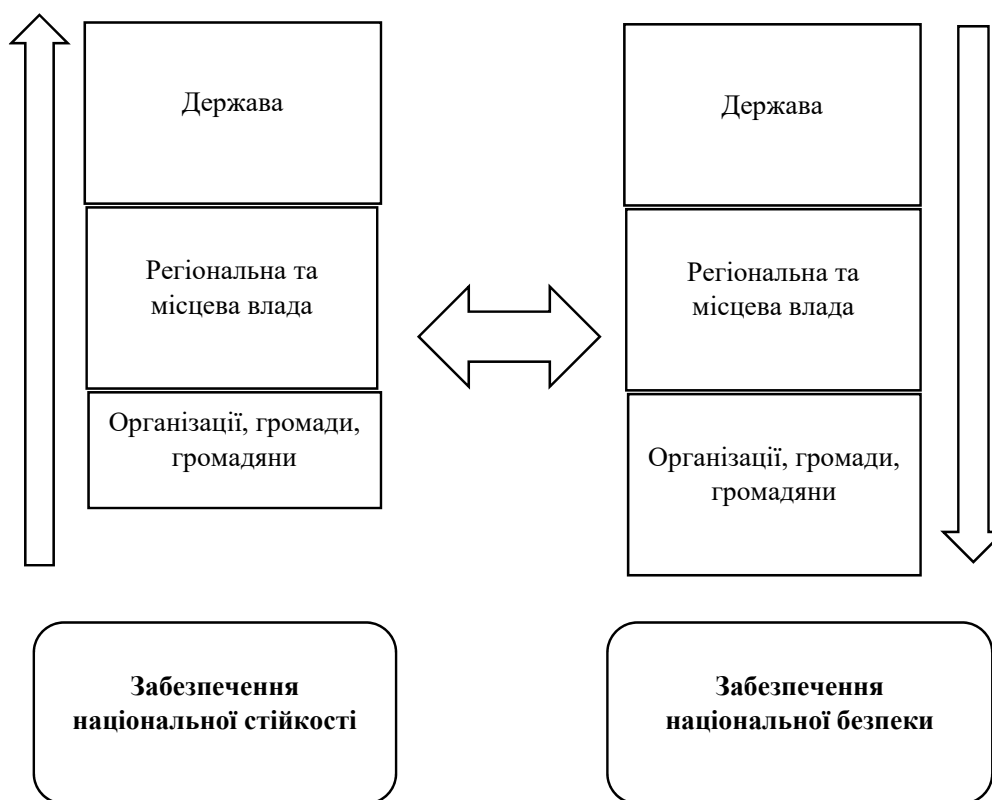

Рис. 2. Балансування принципів «згори донизу» та «знизу догори» у забезпеченні національної безпеки та стійкості

в довгостроковій стратегії); комунікація та координація (ефективна комунікація між центральними та місцевими владними органами, а також з громадськістю, є ключовим елементом балансування принципів; координація зусиль на різних рівнях управління дозволяє вирішувати проблеми та виклики в узгоджений спосіб); забезпечення участі громадськості (активна участь громадськості в процесі управління безпекою та стійкістю сприяє збалансованому підходу, що враховує потреби та погляди різних соціальних груп; відкритість, прозорість та відкритий діалог з громадськістю допомагають забезпечити легітимність та підтримку управлінських рішень); аналіз та оцінка ризиків (систематичний аналіз потенційних загроз та ризиків дозволяє підтримувати баланс між принципами централізації та децентралізації; залучення різноманітних зацікавлених сторін до процесу оцінки ризиків допомагає виявити та вирішити проблеми на різних рівнях).

Ієрархічна конфігурація національної економічної безпеки як системи характеризується гомогенністю та гетерогенністю. З одного боку, національне безпекове середовище є цілісним та визначається єдністю соціально-економічного простору та сталого

розвитку суспільства, з іншого, національна економічна безпека, яка стає надсистемою по відношенню до стійкості регіонів, суб'єктів господарювання, безпеки особистості, одночасно виступає як підсистема глобальної економічної безпеки, гарантами яких виступає світовий економічний порядок та сталий розвиток (Грибіненко, 2020).

Ключові цілі національної безпеки як основи безпеки держави. Політика національної безпеки є ключовим інструментом для забезпечення міцної основи безпеки держави та її населення. Однією з основних переваг такої політики є встановлення загального бачення безпеки, яке є результатом комплексної аналізу загроз та визначення стратегічних цілей. Це загальне бачення стає орієнтиром для всіх сфер життя країни, від політики та оборони до економіки та соціальних програм. Наявність чіткого бачення безпеки, сформульованого у політиці національної безпеки, допомагає узгоджувати різноманітні інтереси та цілі в рішеннях, які приймаються. Воно надає можливість державі встановити пріоритети, визначити стратегічні завдання та ресурси, необхідні для досягнення цих цілей. Такий підхід сприяє ефективному управлінню ризиками,

адаптації до змін у безпеці та реагуванню на виклики, що виникають у внутрішній та зовнішній політиці.

Політика національної безпеки служить п'яти основним цілям:

– визначає всеосяжне бачення національної безпеки, яке відповідає різним потребам людей. Політика національної безпеки потребує ретельного аналізу всіх загроз безпеці держави та населення, заснованого на вкладі всіх державних суб'єктів, що мають відношення до безпеки, а також недержавних суб'єктів, таких як групи громадянського суспільства, а в ідеалі також міжнародних суб'єктів;

– допомагає управлінню з ефективною реалізації політики. Політика національної безпеки дозволяє різним суб'єктам реагувати на політичні заходи та оперативні рішення відповідно до основного бачення коротко-строчкових та довгострокових цілей. Таким чином, політика національної безпеки підвищує ефективність сектору безпеки за рахунок оптимізації вкладу всіх суб'єктів безпеки за допомогою централізованого процесу розробки політики: це особливо важливо, коли загрози вимагають реакції з боку широкого кола суб'єктів усередині та поза сектором безпеки;

– підвищує ефективність та підзвітність сектору безпеки. Політика національної безпеки дозволяє краще використовувати ресурси відповідно до спільних цінностей та цілей, уникаючи при цьому дублювання та зводячи до мінімуму невідповідності. Це така вимога, щоб витрати на безпеку були реалістичними та стійкими та були збалансовані з іншими національними пріоритетами. Політика національної безпеки також підвищує підзвітність, надаючи чіткий орієнтир, яким можна виміряти результативність;

– досягає внутрішнього консенсусу щодо забезпечення безпеки. Консультативний процес розробки політики національної безпеки сприяє національному діалогу та співпраці між різними професійними, громадськими, політичними групами та секторальними групами, і таке обговорення може сприяти досягненню консенсусу щодо основних цінностей забезпечення державної безпеки, управління та нагляду. Такі прозорі та засновані на широкій участі підходи можуть підвищити довіру суспільства до забезпечення державної безпеки;

– підвищує регіональну та міжнародну довіру та співпрацю. Послідовна, прозора та загальнодоступна політика національної безпеки повідомляє регіональним та міжнародним партнерам про цінності, проблеми та

наміри держави у галузі безпеки та оборони та часто визначає конкретні наміри щодо регіонального чи міжнародного співробітництва: це відкрите спілкування може запобігти конфліктам та полегшити міжнародне співробітництво.

Потрібно відзначити, що формулювання політики національної безпеки не є однотипним процесом, і кожна держава розвиває свою власну політику, враховуючи свої унікальні потреби, виклики та можливості. Проте існує загальна структура або послідовність етапів, які зазвичай використовуються при формулюванні політики національної безпеки: 1. Ініціювання: визначення потреби у розробці нової політики національної безпеки або перегляді існуючої. Він може бути ініційований різними структурами чи особами, включаючи уряд, лідерів політичних партій, експертні групи або громадські організації. 2. Консультації та підготовка проєктів: На цьому етапі здійснюється широке обговорення з різними зацікавленими сторонами та експертами щодо визначення загроз, визначення стратегічних цілей та розробки конкретних положень політики. 3. Узгодження та оформлення: Після консультаційних процесів формулюються остаточні текстові матеріали, які включають стратегічні цілі, пріоритети, заходи та механізми впровадження політики. 4. Затвердження та розповсюдження: На останньому етапі політика національної безпеки підлягає затвердженню компетентними органами, після чого вона офіційно оголошується та розповсюджується серед всіх зацікавлених сторін.

Вказана послідовність етапів може варіюватися в залежності від конкретного контексту та внутрішньополітичних процесів кожної держави, але загальний підхід допомагає забезпечити систематичний та комплексний підхід до формулювання політики національної безпеки.

Висновки. Балансування принципів управління національною безпекою та стійкістю є неперервним і динамічним процесом, який вимагає постійного моніторингу, аналізу та адаптації до змін в економічних, політичних, соціальних та технологічних умовах. Розроблення нових стратегій та підходів до забезпечення безпеки є надзвичайно важливим для адаптації до цих викликів та забезпечення стабільності та безпеки для всіх. Сюди можна включати спільні міжнародні зусилля, інновації у сфері технологій безпеки та розвиток більш ефективних стратегій управління ризиками.

Література:

1. Weber M. Politics as a vocation. In Weber's Rationalism and Modern Society, edited and translated by Tony Waters and Dagmar Waters. Palgrave MacMillan, 2015. URL:https://www.researchgate.net/publication/305279035_Politics_as_a_Vocation_by_Max_Weber_in_Weber's_Rationalism_and_Modern_Society_edited_and_translated_by_Tony_Waters_and_Dagmar_Waters
2. Adedeji Ebo and Heiner Hänggi The United Nations and Security Sector Reform Policy and Practice LIT VERLAG GmbH Co. KG Wien, Zweigniederlassung Zürich 2020. 392 p.
3. Joseph J. Resilience as embedded neoliberalism: a governmentality approach. Resilience. 2013. No. 1:1. Pp. 38–52.; Zebrowski C. The nature of resilience. Resilience. 2013. No. 1:3. Pp. 159–173
4. Evans B., Reid J. Exhausted by resilience: response to the commentaries. Resilience. 2015. No. 3:2. Pp. 154–159.
5. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : вибр. наук. праці. К. : НІСД, 2016. 528 с.
6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
7. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник. К.: НАДУ, 2012. 544 с.
8. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 / Президент України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
9. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 Президент України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
10. Бєлай С.В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика: монографія. Х. : Національна акад. НГУ, 2015. 349 с.
11. Грибінєнко О. М. Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку: Монографія. Д: Середняк Т.К., 2020. 434 с.

References:

1. Weber, M. (2015). Politics as a vocation. In Weber's Rationalism and Modern Society, edited and translated by Tony Waters and Dagmar Waters. Palgrave MacMillan, Retrieved from:https://www.researchgate.net/publication/305279035_Politics_as_a_Vocation_by_Max_Weber_in_Weber's_Rationalism_and_Modern_Society_edited_and_translated_by_Tony_Waters_and_Dagmar_Waters
2. Adedeji Ebo and Heiner Hänggi The United Nations and Security Sector Reform Policy and Practice LIT VERLAG GmbH & Co. KG Wien, Zweigniederlassung Zürich 2020. 392 p.
3. Joseph, J. (2013). Resilience as embedded neoliberalism: a governmentality approach. Resilience. No. 1:1. Pp. 38–52.; Zebrowski C. The nature of resilience. Resilience. 2013. No. 1:3. Pp. 159–173
4. Evans, B. & Reid, J. (2015). Exhausted by resilience: response to the commentaries. Resilience. No. 3:2. Pp. 154–159.
5. Vlasiuk, O.S. (2016). Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky [National security of Ukraine: evolution of domestic policy problems]: vybr. nauk. pratsi. K. : NISD, 528 s. [in Ukrainian]
6. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine dated 21.06.2018 No. 2469-VIII]/ Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>. [in Ukrainian]
7. Sytnyk, H.P. (2012). Derzhavne upravlinnia u sferi natsionalnoi bezpeky (kontseptualni ta orhanizatsiino-pravovi zasady)[State management in the field of national security (conceptual and organizational and legal principles)]: Pidruchnyk. K.: NADU, 544 s. [in Ukrainian]
8. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sichnia 2015 r. № 5/2015 [About the Sustainable Development Strategy «Ukraine – 2020»: Decree of the President of Ukraine dated January 12, 2015 No. 5/2015]/ Prezydent Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [in Ukrainian]
9. «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.05.2015 r. № 287/2015[«On the National Security Strategy of Ukraine»: Decree of the President of Ukraine dated May 26, 2015 No. 287/2015] / Prezydent Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> [in Ukrainian]
10. Bielai, S.V. (2015). Derzhavni mekhanizmy protydii kryzovym yavyscham sotsialno-ekonomichnoho kharakteru: teoriia, metodolohiia, praktyka[State mechanisms for countering socio-economic crisis phenomena: theory, methodology, practice]: monohrafiia. Kh. : Natsionalna akad. NHU, 349 s. [in Ukrainian]
11. Hrybinenko, O. M. (2020). Mizhnarodna ekonomichna bezpeka v konteksti staloho rozvytku[International economic security in the context of sustainable development]: Monohrafiia. D: Seredniak T.K., 434 s. [in Ukrainian].